

UDVARI MÁRTON

Hova tűnnek a gyűlölet-bűncselekmények?

Jogalkalmazási anomáliák, rendőrségi és ügyészségi ügykezelés

A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (Neki) jogászként, majd a Neki, illetve a Háttér Társaság a Melegekért Egyesület megbízott ügyvédjeként a közelmúltban számos esetben kerültem kapcsolatba a közösség tagja elleni erőszak bűncselekménye miatt indított büntetőjogi eljárásokkal. Sértetti képviselőként ugyancsak számos alkalommal volt lehetőségem a rendőrségek, ügyészségek gyakorlatát közvetlenül megfigyelni.

Írásom célja, hogy egyedi eseteken keresztül bemutassam a közösség tagja elleni erőszak bűncselekményéhez kapcsolódó rendőrségi és ügyészségi jogalkalmazási hiányosságokat. A joggyakorlat során az egyik legfőbb probléma, hogy a jogalkalmazók nem veszik figyelembe azokat a körülményeket, amelyek arra utalnak, hogy egy adott ügyben gyűlölet-bűncselekmény történt. Ennek a jelenségnek alapvető következménye, hogy az előítélet motiválta cselekmények nyomozása nem lesz teljes körű, hiszen az eljáró nyomozó hatóság számos lényeges, büntetőjogilag releváns körülményt nem vesz figyelembe. A nyomozati hiányosságok legjelentősebbike az alulminősítés, tehát amikor az előítélet motiválta cselekmény esetén nem közösség tagja elleni erőszak, hanem más, kisebb súlyú bűncselekmény miatt indul meg és folyik le az eljárás.

Nem megfelelő nyomozás

A nemzetközi szakirodalom (ideértve a különböző külföldi rendőrségek, ügyészségek által kidolgozott útmutatókat, protokollokat is) és joggyakorlat viszonylag széles körben foglalkozik a gyűlölet-bűncselekmények indikátorraival, illetve ezek felismerésének módszereivel. A jelen írásnak nem célja ezen indikátorok kimerítő bemutatása és rendszerezése, példálózó jelleggel azonban érdemes lehet megemlíteni a legfontosabbakat. A gyanúsított által használt nyelvezet és szavak, akár az elkövetés előtt, akár aközben, vagy utána megjelenő írásos megnyilatkozások, gesztusok talán a leggyakoribb jelzői a gyűlölet-bűncselekmény elkövetésének. Fontos indikátor lehet a gyanúsított fennálló vagy múltbéli kapcsolata rasszista/homofób stb. eszmékkel,

szervezetekkel. Az elkövetés helye is jelentőséggel bírhat e körben, ha az kapcsolatba hozható valamely védett csoporttal. Így például egy meleg-szórakozóhely vagy kisebbségi közösségi ház közelében való elkövetés alátagmaszthatja a gyűlölet-bűncselekmény gyanúját.

Az elkövetés ideje ugyancsak indikátor lehet, ha a cselekmény olyan időpontban történt, amely a megtámadott csoport számára különös jelentőséggel bír (például vallási ünnepen, egy nemzetiség ünnepnapján, a melegközösség által tartott méltóság menete napján).

Végezetül pedig a közösség tagja elleni erőszak kapcsán fokozott figyelmet kell fordítani az áldozat beszámolójára, tekintettel arra, hogy a gyűlölet-bűncselekmények a sértettek személyiségének lényegi vonását is érintik, így a sértett személyes érzései is jelentőséggel bírhatnak. Nézzük például a következő esetet!

2012 júliusában meleg személyek egy kis településen összejövetelt, nyári tábor szerveztek. Egy helyi, szélsőséges nézeteket valló szervezet tagjai erre válaszként egy sajtótájékoztató ürügyén megjelentek a helyszínen, a résztvevők megfélemlítésére törekedtek, erőszakkal fenyegető rigmusokat skandáltak. Az egyik elkövető például hangosbeszélővel a következő szavakat intézte az ingatlanban tartózkodókhoz: *„Tízet ütött már az óra, térjetez hát nyugovóra, tűzre-vízre vigyázatok, le ne égjen a házatok!”* A házban tartózkodók e kijelentést fenyegetésként értékelték, többen haza is utaztak. A nyomozó hatóságnál a nyári tábor szervezője feljelentést tett, de hiába hivatkozott konkrétan a közösség tagja elleni erőszak tényállására, az eljáró rendőr ezt a jegyzőkönyvbe nem foglalta bele. Később a rendőrség a feljelentést elutasította azzal az indokolással, hogy nem valósult meg bűncselekmény. (Ebben a körben csak a zaklatás tényállását vizsgálta.) A sértetti panaszt elutasító határozatban az ügyészség egyebek között azzal érvelt, hogy az elhangzott kijelentések nem voltak úgy értékelhetők, hogy alkalmasak lettek volna a sértettekben komoly félelemkeltésére, kihívó közösségellenességük nem volt megállapítható.

Az előbbi ügyben, álláspontom szerint, meg kellett volna indítani a nyomozást közösség tagja elleni erőszak bűncselekménye miatt, hiszen az elkövetés körülményeiből megalapozottan feltételezhető volt, hogy az elkövetők cselekményét homofób érzések motiválták. Ezen kívül az elhangzott kijelentések valójában alkalmasak voltak félelemkeltésre, olyannyira, hogy több résztvevő haza is utazott a táborból, illetve az is erősen vitatható, hogy a hangosbeszélővel való fenyegető hangoskodás nem kihívó közösségellenes magatartás.

Alulminősítés

A nem megfelelő nyomozások legtipikusabb példája, hogy a nyomozó hatóság nem vagy csak jelentős késedelemmel, sértetti beadványok alapján indít eljárást közösség tagja elleni erőszak bűncselekménye miatt olyan esetekben is, amelyekben már különösebb vizsgálat nélkül is megállapítható a gyűlölet motiválta indíték gyanúja. Ez azért is probléma, mert sok eset nem jelenik meg a statisztikákban mint a közösség tagja elleni erőszak bűncselekménye, így az sem derül ki a hivatalos adatokból, hogy mekkora társadalmi súlyuk van ezeknek a bűncselekményeknek.

2012 augusztusában szélsőséges szervezetek tüntetést tartottak a Veszprém megyei Devecserben. A demonstráción kb. négyszázötvenen vettek részt. Két helyszínen hangzottak el beszédek a városban, ezek után a résztvevők menetben vonultak a helyi utcákon. A menet útvonalába tartozott az az utca is, ahol tudvalevően számos roma lakik. A demonstráción felszólalók romaellenes, uszító, gyűlöletkeltő beszédeket mondtak, a vonulás résztvevői ugyancsak romaellenes jelszavakat és -mondatokat skandáltak („*igenis van cigánybűnözés*”, „*ha nem lesznek itt a rendőrök, úgyis visszajövünk, és felgyújtjuk a házatokat*”), a menet elején haladó nagyobb csoport a házak udvarán tartózkodó roma nemzetiségű állampolgárokat pedig vizespalackokkal, betondarabokkal és kövekkel dobálta meg. Kettlen megsérültek (a tüntetés fő szervezője, továbbá egy roma család udvarán tartózkodó személy). A rendőrök szolgálati feladataik teljesítése közben, hatáskörükben eljárva szereztek tudomást a jogsértő cselekményekről, a bűncselekmények észlelése után tehát kötelesek lettek volna intézkedni (kiemelés, igazoltatás, előállítás stb.), illetve kötelességük lett volna feljelentést tenni. Ez azonban nem, illetve nem teljes körűen, valamint jelentős késedelemmel, vagy csak külső hatásra történt meg. A tüntetésen megsérült két ember helyszínen tett feljelentésére csupán garázdaság vétsége miatt ismeretlen tettes ellen indult büntetőeljárás, amelynek minősítését később – feltehetően a részletes, elemző sértetti beadvány hatására – közösség tagja elleni erőszak minősítésre változtatták.

A devecseri események idején, álláspontom szerint, egyértelműen fennállt a közösség tagja elleni erőszak bűncselekményének gyanúja, hiszen az elkövetők romaellenes indítékukat világosan kifejezték, és emellett megvalósult a bűncselekmény mindegyik elkövetési magatartása, a kényszerítés, bántalmazás, a kihívóan közösséggel szembeni magatartás is. Mindezen nyilvánvaló, a hatóság által közvetlenül is észlelt indikátorok ellenére csak később, sértetti be-

adványok után indult a Btk. 174/B §-a alapján nyomozás. Kérdés, vajon átminősítette volna a rendőrség a cselekmény minősítését sértetti beavatkozás nélkül is. Mindez azért is releváns, mert sok esetben a sértettek nincs képviselője, saját maga pedig nem igazodik el a jogszabályok között.

Egy másik ügyben, Miskolcon, 2013 januárjában két roma származású nő a buszon arra lett figyelmes, hogy egy férfi a cigányokat szidalmazza a jármű közönsége előtt, egy fiatal lánynak célozva a mondanivalóját, aki a külseje alapján cigány lehetett. A nők a kialakult helyzetet megalázónak, önbecsülésüket sértőnek és támadónak érzékelték. A buszról ugyanabban a megállóban szálltak le, amelyben a támadólag fellépő férfi, és nyugodt hangnemben szóvá tették neki, hogy viselkedhetne és beszélhetne kulturáltabban is. A férfi ekkor velük szemben, célzottan agresszívan és támadólag lépett fel, származásuk miatt szidalmazta őket, illetve feléjük ütött, ami részben elérte őket. A nők a további fizikai támadást úgy kerültk el, hogy egy ott várakozó, ismeretlen, nem roma férfi a védelmükre kelt.

Az elsődleges beszámolók (sértetti feljelentés, tanú meghallgatása) alapján ebben az esetben is megalapozottnak tűnik a gyűlölet-indítékú bűncselekmény, hiszen az elkövető nyíltan kifejezte romaellenes érzéseit mind általánosságban, mind célzottan a sértettek ellen, tehát alaposan feltételezhető, hogy tetteit ezek az érzések motiválták. Bántalmazás és kihívóan közösségellenes magatartás elkövetése is feltételezhető, ezért is meglepő, hogy a rendőrség csupán garázdaság szabálysértése miatt indított nyomozást. Később sértetti képviselői indítványra a cselekményt átminősítették ugyan bűncselekménnyé, de a közösség tagja elleni erőszak alapos gyanúját továbbra sem állapította meg a nyomozó hatóság.

Hasonló az az eset, amikor 2011 márciusában, a gyöngyöspatai „járőrözések” idején egy, a szélsőséges Betyársereghez tartozó személy a helyi, romák lakta utcában minden előzmény nélkül elkezdett ordítani, szitkozódva, káromkodva patkányoknak titulálva a jelenlévő cigányokat. Miután egy roma asszony visszaszólt neki, a férfi felé rohant, és a kapuban, kétlépésnyi távolságra elővett egy baltát és egy ostort, és azt ordította: „Te büdös retkes cigány, a k... anyádat!” Ekkor egy vele lévő nő lefogta, és elrángatta onnan, de az elkövető még kétszer újra a kapuhoz rohant, és folytatta a romaellenes, fenyegető jellegű szidalmait. („Rohadt cigányok, a véretekéből fogom felépíteni az új házamat ide, a cigánysorra!”) Mindeközben, nyomatékokat adva szavainak, a baltájával a levegőbe sújtott úgy, hogy egy két éves roma kislány fejétől pár centire sújtott le az eszköz.

Az ügyben a nyomozó hatóság nem volt hajlandó közösség tagja elleni erőszak miatt nyomozni arra hivatkozva, hogy a cselekmény sem bántalmazás kísérletét, sem kényszerítést nem valósított meg. Mindezek miatt zaklatás bűncselekménye miatt folyt a nyomozás, azt azonban végül arra hivatkozva szüntették meg, hogy nem bizonyítható a sértettre irányuló fenyegetés.

Álláspontom szerint az előbbi ügyben is helytelenül járt el a nyomozó hatóság, hiszen a cselekmény mind a bántalmazás kísérletét, mind a kényszerítés elkövetési magatartását megvalósította. A történeteket vizsgálva annak is világosnak kell lennie, hogy az elkövető cselekményét romaellenes indítékből követte el, egyértelműen erre utal a szóhasználata. Mindezt megerősítik a konkrét incidens előtti események is, hiszen a településen tartózkodó szélsőséges szervezetek nyíltan kifejezték, hogy a romák megrendszabályozása miatt vannak a településen. Ezek a körülmények tehát mind olyan indikátorok voltak, amelyek az előítéletes motiváció meglétére utaltak és amelyeket a nyomozó hatóság nem értékelt.

Aggasztó tendencia

2009 márciusában roma származású személyek egy autó utasaira támadtak Miskolcon. Az utasok, akik közül az egyiknek bizonyítottan szkinhed kötődése volt, nyolc napon belül gyógyuló sérüléseket szenvedtek. Állításuk szerint azért kocsikáztak hajnali fél kettőkor a cigányok lakta területen, autójukban egy több liter gázolajat tartalmazó kannával, mert éjjel-nappali boltot kerestek.

A Miskolci Városi Bíróság közösség tagja elleni erőszak miatt összesen harmincnégy év szabadságvesztést szabott ki a roma vádlottakra. A bíróság indokolása szerint azt, hogy a romák a bűncselekményt a magyarok elleni előítéletes indítékkal követték el, döntően két bizonyíték támasztotta alá: egy „halál a magyarokra” feliratú bot, amelynek a felirata három lépésről olvashatatlan, és nem bizonyított, hogy bárki használta volna, továbbá az egyik vádlott vallomása, aki a támadáskor (egyedülként) magyarellenés kiabálást hallott. Ezt a vallomását a bíróságon a sértett visszavonta, arra hivatkozva, hogy rendőri bántalmazás hatására tette meg vallomását.

Az ügyben hozott elsőfokú ítéletet a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság iratellenesség, indokolási kötelezettség megsértése és megalapozatlanság miatt hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására utasította. Az újabb elsőfokú ítélet valamennyi, közösség tagja elleni erőszakkal vádolt személy ellen letöltendő börtönbüntetést szabott ki.

Álláspontom szerint téves volt a cselekmény minősítése, tekintettel arra, hogy a közösség tagja elleni erőszak megállapításának feltétele, hogy a bűncselekményt egy csoport iránti előítélet motiválja. Jelen esetben azonban, véleményem szerint, az elkövetőket nem előítélet, hanem félelem, önvédelem motiválta. Figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy csupán három héttel az után történt az eset, hogy egy roma férfit és a kisfiát romaellenes indítékból meggyilkoltak Tatárszentgyörgyön, a roma közösségek szerte az országban rendkívül feszült helyzetben voltak, tartottak az újabb rasszista támadásoktól (ennek lehetőségét még a hatóságok is kiemelték), országszerte esti járőrözéseket, egyéb önvédelmi akciókat szerveztek. Említést érdemel az is, hogy a cselekmények tárgyi súlyához képest a vádlottak rendkívül szigorú büntetést kaptak. Az előbbi eseten túl több olyan eset is sajtónyilvánosságot kapott, ahol romákat ítéltek el közösség tagja elleni erőszak elkövetése miatt. Az ügyben végül a jogerős ítéletet meghozó bíróság mindegyik vádlottat felmentette a közösség tagja elleni erőszak vádjá alól, és garázdaság miatt állapította meg büntetőjogi felelősségüket.

Nem vitatom, hogy a jelenlegi jogi keretek között akár roma származású személy is elkövethet gyűlölet-bűncselekményt, illetve magyar nemzetiségű személy is lehet sértettje a közösség tagja elleni erőszaknak, de – a hasonló esetekkel foglalkozó civil szervezetekkel együtt – aggasztónak tartom, hogy számos esetben, amikor az elkövetők romák, a nyomozó hatóságok túlzottan hangsúlyozzák az előítéletes motivációt, figyelmen kívül hagyva azokat a körülményeket, amelyek ez ellen az indíték ellenbe szólnak. Ez, figyelembe véve az egyéb esetekben tanúsított, inkább távolságtartóként jellemezhető hozzáállást, akár kettős mérce alkalmazásának, diszkriminatív gyakorlatnak a gyanúját is felvetheti.

Másik aggályos körülmény a miskolci és az ahhoz hasonlatos esetek kapcsán az, hogy a közösség tagja elleni erőszak bűncselekményének sértettjei szélsőséges szervezetekhez, mozgalmakhoz köthető személyek. Véleményem szerint a jogszabály céljával teljességgel összeegyeztethetetlen, hogy a fokozott büntetőjogi szigor rasszista, romaellenes és homofób nézeteket valló személyeket védjen. Ezt a nézetet osztotta a jogerős ítéletet hozó bíróság is, amikor kimondta, hogy a szkinhedek nem védett csoport, ezért nem is jár nekik speciális büntetőjogi védelem.

Megjegyzendő, hogy van olyan nézet is, amely szerint a közösség tagja elleni erőszak bűncselekménye szabályozásának célja a társadalmi szinten sérülékeny, hátrányos helyzetben lévő csoportok fokozott büntetőjogi védelme, így az lenne indokolt, ha csupán e csoportok tagjai lehetnének sértettjei a bűncselekménynek.

A magyar joggyakorlatot jól jellemzi a Magyar Helsinki Bizottság egyik, a közösség tagja elleni erőszak bűncselekményéhez kapcsolódó kutatása. A szervezet az ország valamennyi bíróságán 2007 és 2011 között jogerősen befejezett olyan ügyek iratait vizsgálta, amikor is az ügyészség a Btk. 174/B §-a alapján emelt vádat, vagy a bíróság emiatt ítélte el a vádlottat. A kutatás arra kereste a választ, hogy milyen közös jellemzőkkel bírnak a hatóságok elé kerülő ügyek, van-e egységes ítélkezési gyakorlat.

A kutatás egyik megállapítása az volt, hogy csak abban az esetben emel vádat az ügyészség közösség tagja elleni erőszak miatt, ha nagyon egyértelmű az ügy megítélése, de sokszor még ilyen esetekben is elmarad a vádemelés. Egyebek között megállapítható volt, hogy a közösség tagja elleni erőszaknak csak a bántalmazásos alakzatában történt vádemelés/elítélés, és csak testi sérülés megvalósulása esetén. A kényszerítéssel való megvalósulásra nem talált példát a szervezet, ahogy a bűncselekmény kísérletének megállapítására sem. A kutatás rávilágított, hogy a gyűlölet-bűncselekmények indikátorai közül az ügyészségek elsősorban csak az elhangzott kijelentésekre alapozták a vádemelést, az elkövetői kör definiálására, a gyűlöletmotiváció pontos meghatározására, a védett csoport kiválasztására nem helyezett hangsúlyt a hatóság.

Az említett jogalkalmazási hiányosságok miatt, álláspontom szerint, indokolt lenne a közösség tagja elleni erőszak bűncselekményével foglalkozó hatóságok (rendőrség, ügyészség) és bíróságok részére a jogalkalmazást elősegítő célzott intézkedéseket hozni. Ezek közül a következők a leginkább lényegesek: legyen egyértelmű gyűlölet-bűncselekmény-fogalom; szülessen egy tudományos körben elfogadott megnevezésük e bűncselekményeknek (előítélet- vagy gyűlölet-bűncselekmények); legyen minél több szakmai vita; készüljön nyomozati protokoll és útmutató a jogalkalmazás elősegítésére; legyenek kapcsolódó képzések, előadások, érzékenyítések erről a bonyolult jogi és társadalmi problémáról; és végül: speciális rendőri egységek, nyomozók, ügyészek foglalkozzanak a gyűlölet-bűncselekményekkel.